

ВІДГУК
офіційного опонента,
доктора педагогічних наук, старшого наукового співробітника,
завідувача відділу позашкільної освіти Інституту проблем
виховання НАПН України
Литовченко Олени Віталіївни
на дисертаційну роботу Наровлянської Марини Данилівни
«Формування готовності педагогів закладів позашкільної освіти
туристсько-краєзнавчого напрямку до використання
інформаційно-комунікаційних технологій у процесі підвищення
кваліфікації», що представлена до захисту у спеціалізовану вчену
раду на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки

1. Актуальність теми дисертації.

Актуальним вектором розвитку української освіти є її цифровізація, що передбачає упровадження в освітній процес на всіх рівнях сучасних інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) з метою розвитку у молоді навичок ХХІ століття, максимального використання в навчальних цілях різноманітного мультимедійного контенту. Питання упровадження в освітній процес інформаційно-комунікаційних технологій ще більше загострилося в умовах викликів воєнного стану, що зумовили вимушений перехід на дистанційне навчання значної кількості здобувачів освіти всіх ланок, зокрема позашкільної освіти.

В Україні розпочато нормативне врегулювання цифровізації освіти. Законом України «Про освіту» (2017) визнано інформаційно-комунікаційну компетентність як одну з ключових компетентностей, необхідних кожній сучасній людині для успішної життєдіяльності. У 2021 році схвалено Концепцію розвитку цифрових компетентностей і затверджено план заходів щодо її реалізації. В Інституті проблем виховання НАПН України створено Концепцію виховання дітей та молоді в цифровому просторі (2021), якою

окреслено світоглядні підходи до вирішення проблеми виховання дітей та молоді в цифровому просторі.

Дослідження М. Д. Наровлянської спрямоване на розв'язання актуального науково-педагогічного завдання, пов'язаного з підвищенням ефективності використання ІКТ у позашкільній освіті з урахуванням специфіки туристсько-краєзнавчого напрямку, що посідає особливе місце в системі позашкільної освіти, має вагоме освітнє значення та потенціал в умовах сучасних викликів. Зміст діяльності закладів та творчих об'єднань туристсько-краєзнавчого напрямку позашкільної освіти поєднує освітню, виховну та оздоровчу складові, сприяє формуванню особистості вихованців, розвитку їхніх когнітивних, фізичних та соціальних якостей, умінь командної взаємодії, самостійного прийняття рішень і відповідальної поведінки в природних умовах. Використання інформаційно-комунікаційних технологій у цій сфері суттєво розширює можливості педагогів щодо організації освітньої діяльності, підвищення її ефективності та безпеки.

Сучасний період – час освітніх втрат і ризиків в умовах війни, водночас, – період розвитку і вдосконалення позашкільної освіти, яка швидко адаптується до викликів, упроваджує найбільш актуальні освітні технології, враховує міжнародні освітні тенденції, має досвід та потенціал підтримки учнів в умовах війни, вирішує освітні та соціальні завдання.

У межах проблеми підвищення ефективності використання ІКТ у позашкільній освіті автором актуалізовано потенціал закладів та творчих об'єднань туристсько-краєзнавчого напрямку, що створює підґрунтя для розвитку та вдосконалення цього напрямку позашкільної освіти.

Варто відзначити, що автор дослідження має значний досвід практичної діяльності у позашкільній освіті, суттєвий доробок як от посібники, навчальні програми, зокрема з проблеми дослідження, що значно підвищує цінність роботи.

Сформульована мета дослідження відображає очікуваний кінцевий результат і полягає у теоретичному обґрунтуванні й експериментальній перевірці моделі та педагогічних умов формування готовності педагогів закладів позашкільної освіти туристсько-краєзнавчого напрямку до застосування інформаційно-комунікаційних технологій у процесі підвищення кваліфікації.

З огляду на зазначене, дисертаційна робота М.Д. Наровлянської «Формування готовності педагогів закладів позашкільної освіти туристсько-краєзнавчого напрямку до використання інформаційно-комунікаційних технологій у процесі підвищення кваліфікації» є *вкрай актуальною та значущою*.

2. Наукова новизна та теоретичне значення дослідження.

Наголошуючи на найсуттєвіших здобутках дисертаційної роботи, вважаємо за необхідне зазначити результати, що мають безперечну новизну, а саме:

– *вперше* обґрунтовано структурно-функціональну модель та педагогічні умови формування готовності педагогічних працівників закладів позашкільної освіти туристсько-краєзнавчого напрямку до застосування інформаційно-комунікаційних технологій;

– *уточнено* сутність і структуру ключових понять дослідження, зокрема «інформаційно-комунікаційні технології»; «готовність педагогів закладів позашкільної освіти до застосування інформаційно-комунікаційних технологій»;

– розроблено методику оцінювання рівня готовності педагогів ЗПО до застосування інформаційно-комунікаційних технологій та здійснено її валідацію й нормування;

– запропоновано класифікацію напрямів застосування ІКТ в освітньому процесі закладів позашкільної освіти туристсько-краєзнавчого напрямку та сформульовано умови їх ефективного впровадження;

– подальшого розвитку набули зміст і науково-методичне забезпечення процесу підвищення кваліфікації педагогів закладів позашкільної освіти туристсько-краєзнавчого напрямку щодо використання інформаційно-комунікаційних технологій в освітньому процесі.

Особливо цінним, на нашу думку, є розроблення структурно-функціональної моделі та педагогічних умов формування готовності педагогічних працівників закладів позашкільної освіти туристсько-краєзнавчого напрямку до застосування інформаційно комунікаційних технологій, що сприятиме реалізації потенціалу творчих об'єднань та закладів позашкільної освіти туристсько-краєзнавчого напрямку.

Дисертаційне дослідження виконано відповідно до науково-дослідної теми кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (нині кафедра освітніх наук Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка) «Соціально-професійне становлення особистості» (державний реєстраційний номер 0116U003481). Тему дисертаційної роботи затверджено рішенням вченої ради Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (протокол № 4 від 26 вересня 2022 року) та скориговано рішенням вченої ради державного університету імені Володимира Винниченка (протокол № 10 від 03 березня 2025 року).

3. Практичне значення одержаних результатів.

Практичне значення дослідження полягає у створенні цілісної системи науково-методичного забезпечення формування готовності педагогів позашкільної освіти до використання ІКТ. Розроблена програма підвищення кваліфікації, навчально-методичні матеріали та діагностичний інструментарій можуть бути використані в діяльності закладів позашкільної освіти, методичних служб і центрів професійного розвитку педагогів.

Важливо, що запропоновані матеріали орієнтовані на реальні умови роботи педагогів і допускають адаптацію до різних організаційних форматів.

Результати, отримані автором у процесі наукового пошуку, безперечно мають значення для розвитку національної науки і практики позашкільної освіти, що полягає у можливості використання їх при підготовці, підвищенні кваліфікації кадрів, а також при проведенні нових теоретичних та експериментальних досліджень.

Результати дисертаційного дослідження впроваджено в освітній процес Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка, Українського державного центру національно-патріотичного виховання, краєзнавства і туризму учнівської молоді, комунального закладу «Кіровоградський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського», Чернівецького обласного центру національно-патріотичного виховання, туризму, краєзнавства та екскурсій учнівської молоді, Харківського обласного центру туризму, краєзнавства, спорту та екскурсій учнівської молоді Харківської обласної Ради, Івано-Франківського обласного державного центру туризму і краєзнавства учнівської молоді.

4. Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків та рекомендацій, що сформульовані в дисертації.

Вірогідність результатів дослідження забезпечується: методологічним та теоретичним обґрунтуванням вихідних його положень; застосуванням системи методів, адекватних меті, предметів та завданням дослідження, репрезентативністю вибірки; ефективністю експериментальної роботи, що проведена в умовах реального освітнього процесу підвищення кваліфікації педагогів закладів позашкільної освіти туристсько-краєзнавчого напрямку.

Достовірність результатів роботи підтверджується широким оприлюдненням й апробацією основних положень та результатів дослідження

на науково-практичних заходах міжнародного, всеукраїнського та регіонального рівнів. Результати дослідження обговорювалися й позитивно оцінені на щорічних звітних наукових і науково-практичних конференціях професорсько викладацького складу Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка (Кропивницький, 2023–2025), засіданнях методичної ради Українського державного центру національно-патріотичного виховання, краєзнавства і туризму учнівської молоді (2022–2025). Матеріали дослідження представлено й обговорено на засіданнях та теоретико-методологічних семінарах кафедри педагогіки та менеджменту освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (нині кафедра освітніх наук Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка).

5. Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому та основних положень дисертації.

Оцінюючи зміст й завершеність дисертації Наровлянської Марини Данилівни «Формування готовності педагогів закладів позашкільної освіти туристсько-краєзнавчого напрямку до використання інформаційно-комунікаційних технологій у процесі підвищення кваліфікації», маємо відмітити, що вона є цілісним дослідженням, має доцільну структуру, зумовлену логікою проведення теоретичного та емпіричного етапів дослідження. Робота складається з анотацій українською та англійською мовами, вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел і додатків. Розділи і підрозділи роботи подано у системній узгодженості з визначеними завданнями дослідження. Загальний обсяг роботи становить 252 сторінки, з них 174 сторінки – основний текст.

Слід відзначити, що у *першому розділі дисертації «Теоретичні засади формування готовності педагогів закладів позашкільної освіти до*

застосування ІКТ у процесі підвищення кваліфікації» дисертанткою узагальнено та систематизовано теоретичні позиції дослідження. Зокрема проаналізовано основні наукові підходи у контексті проблеми дослідження, висвітлено історичні аспекти формування ІКТ як педагогічного феномена, охарактеризовано сучасний стан та особливості туристсько-краєзнавчого напрямку позашкільної освіти України.

Авторкою здійснено аналіз сутності ключових понять, в основі якого – аналіз праць українських і зарубіжних учених, нормативних актів України. На основі національних підходів та міжнародних стандартів (DigCompEdu, ISTE Standards for Educators) у роботі уточнено поняття «інформаційно-комунікаційні технології» та «готовність педагогів до використання ІКТ». Вважаємо доцільними уточнене дисертанткою визначення поняття «інформаційно-комунікаційні технології в освіті» як інтегрованої системи методів, засобів, технологій і організаційних рішень, що забезпечують створення, обробку та передавання інформації й виступають як інструмент розв'язування освітніх завдань. Готовність педагогів до використання ІКТ у роботі розглядається як інтегральна особистісно-професійна якість, що поєднує психологічну, операційно-інформаційну та методичну компоненти.

Акцентуємо увагу на тому, що при аналізі історичних витоків використання інформаційно-комунікаційних технологій в освіті, етапів розвитку упровадження технічних засобів навчання як передвісників ІКТ, авторкою використано вперше введені у науковий обіг архівні та музейні матеріали.

На позитивну оцінку заслуговує також ґрунтовний аналіз та узагальнення особливостей туристсько-краєзнавчого напрямку позашкільної освіти, в основі якого власний досвід авторки дослідження. У роботі доведено необхідність упровадження ІКТ в освітню діяльність закладів позашкільної освіти цього напрямку.

Цінним з педагогічної точки зору є *другий розділ дисертаційної роботи «Концептуальні та методико-діагностичні засади вивчення готовності педагогів до застосування ІКТ»*. У матеріалах розділу систематизовано напрями використання інформаційно-комунікаційних технологій у діяльності закладів позашкільної освіти, визначено необхідні та факультативні умови їх застосування, а також представлено авторську концептуальну модель готовності педагогів до використання ІКТ. Особливо цінним є прагнення авторки поєднати педагогічну теорію з реальними практиками позашкілля.

Позитивної оцінки заслуговує чіткість структурування компонентів феномену готовності педагогів до застосування ІКТ, логічність виділення критеріїв і показників. Особливо ціним є розроблення, валідація, апробація та унормування авторської діагностичної методики визначення рівня готовності педагогів до використання ІКТ. Використання розробленої методики дозволило здійснити як кількісний, так і якісний аналіз готовності педагогів до використання ІКТ; її застосування створює можливість у подальшому здійснювати комплексну оцінку готовності педагогів як у науково-дослідній, так і в практичній площині.

Третій розділ «Удосконалення процесу формування готовності педагогів закладів позашкільної освіти туристсько-краєзнавчого напрямку до застосування ІКТ у процесі підвищення кваліфікації» присвячено експериментальній перевірці ефективності структурно-функціональної моделі формування готовності педагогів закладів позашкільної освіти до використання інформаційно-комунікаційних технологій та умов її застосування. Позитивної оцінки заслуговує розроблена авторкою *структурно-функціональна модель формування готовності педагогів до застосування ІКТ*, яка передбачає варіативність програм підвищення кваліфікації з урахуванням індивідуальних потреб педагогів. Авторкою послідовно представлено логіку організації та проведення педагогічного експерименту, охарактеризовано його етапи та умови

реалізації. Визначено та обґрунтовано педагогічні умови формування готовності педагогів закладів позашкільної освіти туристсько-краєзнавчого напрямку до застосування ІКТ у процесі підвищення кваліфікації. Отримані експериментальні дані свідчать про позитивну динаміку рівня готовності у педагогів експериментальної групи, що підтверджує ефективність запропонованих педагогічних умов та доцільність їх упровадження у систему підвищення кваліфікації. Високої оцінки заслуговує застосування математичних методів для перевірки статистичної значущості результатів експерименту.

Загалом зміст дисертаційної роботи характеризується цілісністю, логічною завершеністю та науковою аргументованістю. Усі структурні елементи дисертації взаємопов'язані та підпорядковані реалізації поставленої мети, що дозволяє розглядати дослідження як завершену самостійну наукову працю, виконану на належному рівні.

6. Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності.

Слід зазначити, що під час роботи з дисертацією порушень вимог не виявлено, текст роботи оригінальний. Аналіз публікацій дисертантки засвідчив їх відповідність вимогам щодо оприлюднення результатів дослідження.

Основні результати дослідження викладено в наукових працях, зокрема: 7 статей у наукових фахових виданнях України, що висвітлюють основні результати дослідження та 5 статей в наукових фахових виданнях, що додатково висвітлюють основні результати дослідження; 1 публікація у іноземному виданні; навчальні програми, посібники (4); матеріали апробаційного характеру (публікації матеріалів, тез конференцій, семінарів, симпозіумів) (17).

7. Зауваження та рекомендації щодо оформлення та змісту дисертації.

Позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження Наровлянської М.Д., водночас можна висловити такі зауваження та побажання, врахування яких могло б надати роботі більшої цілісності і завершеності:

1. Доцільним видається подальше розкриття потенціалу міжінституційної взаємодії (співпраці закладів позашкільної освіти з музеями, громадськими організаціями, природоохоронними установами тощо) у контексті використання ІКТ.

2. У межах дослідження основна увага була зосереджена на педагогах закладів позашкільної освіти туристсько-краєзнавчого напрямку, які вже працюють та залучені до системи підвищення кваліфікації. Водночас, доцільним видається окремий аналіз особливостей формування готовності до використання інформаційно-комунікаційних технологій у молодих педагогів-початківців, які лише розпочинають професійну діяльність у сфері позашкільної освіти та можуть мати інші освітні запити й стартові умови.

3. У роботі на основі теоретичного аналізу авторкою запропоновано концептуальну модель, яка розкриває поняття «готовність педагогів до використання ІКТ» як цілісну систему та складається з кількох взаємопов'язаних компонент (рис. 2.12, с.95) та подано її детальний опис. Необхідно акцентувати на ґрунтовності запропонованої моделі, чітко визначеній структурі феномену готовності педагогів до використання ІКТ, критеріях, етапах формування. Зокрема доцільним є такий компонент, як «психологічна готовність», що передбачає мотивацію до застосування нових форм та методів роботи, бажання педагогів використовувати технічні засоби та ІКТ у своїй професійній діяльності та розуміння можливостей підвищення ефективності освітнього процесу через застосування ІКТ. Водночас, на нашу думку, у структурі феномену доцільно було б також звернути увагу на здатність педагога розпізнавати та попереджати можливі ризики, пов'язані із упровадженням ІКТ у освітній процес (когнітивне перевантаження; формування стійкої психологічної залежності від гаджетів та віртуального простору; дефіцит живої комунікації та інші).

Висловлені зауваження не знижують загальної високої оцінки роботи та мають характер наукової дискусії.

8. Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам.

Дисертаційна робота Наровлянської Марини Данилівни є завершеним, самостійним науковим дослідженням, у якому розв'язано актуальну для педагогічної науки й практики проблему формування готовності педагогів закладів позашкільної освіти туристсько-краєзнавчого напрямку до використання інформаційно-комунікаційних технологій у процесі підвищення кваліфікації. Представлені у роботі теоретичні положення, методичні підходи та результати експериментальної перевірки свідчать про цілісність наукового задуму та послідовність його реалізації.

Авторкою ґрунтовно опрацьовано теоретичні засади досліджуваної проблеми, уточнено й конкретизовано понятійно-термінологічний апарат, розроблено структурно-функціональну модель формування готовності педагогів до використання ІКТ та визначено педагогічні умови її ефективної реалізації. Особливої уваги заслуговує створення, валідація та унормування авторської діагностичної методики, що дозволяє здійснювати комплексну оцінку рівнів готовності педагогів і може бути використана в подальших наукових дослідженнях та практичній діяльності.

Результати педагогічного експерименту, підтвержені методами математичної статистики, засвідчують ефективність запропонованої моделі та доцільність її впровадження у систему підвищення кваліфікації педагогів закладів позашкільної освіти. Отримані висновки є науково обґрунтованими, логічно виваженими та мають практичну спрямованість.

Зміст і оформлення дисертації відповідають чинним вимогам до робіт такого рівня. Дисертаційне дослідження виконано на належному теоретичному, методичному та науковому рівні, характеризується самостійністю, науковою

новизною та практичним значенням, а його авторка продемонструвала здатність до проведення самостійних наукових досліджень.

Дисертація відповідає вимогам, визначеним наказом МОН України від 12.01.2017 №40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» та постанові Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 №44 «Порядок присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», а її авторка заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 011 – Освітні, педагогічні науки.

Офіційний опонент,

доктор педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
завідувач відділу позашкільної освіти
Інституту проблем виховання
Національної академії
педагогічних наук України

Олена ЛИТОВЧЕНКО

Директор Інституту проблем виховання
Національної академії
педагогічних наук України,
доктор психологічних наук, академік

Іван БЕХ